

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 1/2023

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынова атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан
Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынова атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабек Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ.Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 15.03.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Татсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова,
Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени А.К. Кусаинова, Астана,
Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабек Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 15.03.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

© Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова
Chief Editor **Daurenbekova L.N.**

Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute, Astana,
Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryszhhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933: E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute. Series -PHILOLOGY

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 15.03.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АҒАБЕКОВА Ж.А. ЖАЛМАХАНОВ Ш.Ш.	Аз-Замахшаридің «Муқаддимат ал-адаб» сөздігіндегі сөз тіркестерінің қазақ тіліндегі қолданысы.....	7
БАЙТИЛЕУОВА Ғ.А. ЕШИМОВ М.П. ДҮЙСЕНБАЕВА Р.И.	Фрейм арқылы сөздік қорды арттыру.....	21
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р.	Сыбайлас жемқорлық термині негізінде жасалған сөздерді аудару мәселелері.....	35
ЖАҚЫПОВ Ж.А., АМАҢДЫКОВ О.М.	Сөйлем құрамындағы ыңғайластырушы элементтер.....	46
ЗНАМБУЛОВА К.К. NOVRUZOVA N.	Information technology and the status of the development electronic dictionaries in turkish lexicography.....	57
КУРМАНБЕКОВА З.Р. САРЕКЕНОВА Қ.Қ.	Желі қолданушысының коммуникативтік типтері.....	71
МУНАТАИ К. DOSSYMBEKOVA R.O.	The social significance of internet vocabulary in chinese language.....	87
НҮРДӘУЛЕТОВА Б.И.	Серікбол Қондыбай зерттеулеріндегі «Қырымның қырық батыры» жырлар циклі.....	102
РАЙНБЕКОВА Г.С.	Фразеологизмдердің контексте көріну ерекшеліктері.....	113
РЫСБЕРГЕН Қ.Қ., УӘЛИ Н.М.	Халықтық топонимдердегі ақ және қара түстердің мәдени тілдік семантикасы.....	128
САҒЫНДЫҚҰЛЫ Б.	Ғалым Қ.Мамаділ көзқарасындағы тілдік бірліктің ойға қатысты мәндену сипаты.....	143

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЙМҰХАМБЕТ Ж.Ә.	Абайдың «Масғұт» поэмасындағы мотивтердің мифтік негізі және поэтикалық мәні.....	154
АЛИМБАЕВ А.Е.	Қожа Ахмет Ясауи хикметтеріндегі ғұмыр философиясы.....	167
АКТАНОВА Ш. АКТАНОВА А. AMANGAZYKYZY M.	Gender issues in the transmission of the artistic image of women in the works of M. Auezov and E. Hemingway.....	179

ЖҰМАҒҰЛ С.Б.		
ШАЛҒЫНБЕКОВА А.Б.	Әлихан Бөкейхан еңбектеріндегі мақал-мәтелдер: этно-	
ЖҰМАҒҰЛ А.Б.	социофольклортану аспектісіндегі талдау.....	191
КАЛИЖАРОВА Ж.Т.		
МАДИБАЕВА К.К.	Эпистолярная проза как литературный феномен.....	202
КӘПҰЛЫ Д.	Ақыт Үлімжілұлы шығармашылығы және әдеби-	
САҒЫНАДИН Г.	фольклорлық интеграция.....	214
КОКБАС Ж.,	Зейнолла Сәнік шығармашылығындағы «Тұғырыл хан»	
КУРМАМБАЕВА К.С.	бейнесі.....	226
НУРГАЛИ К.Р.	Детская повесть Б. Сокпакбаева «Меня зовут Кожа»: от	
НУРМАНОВА Ж.К.	книги – до ремейка.....	236
СЕКЕЙ Ж.	«Аласты ойлап шыққан жас...» (Д.Әшімханұлының	
	«Жынды жел» әңгімесі негізінде).....	250
ТАГУДРЕТОВА Б.Б.	Жазушы Мархабат Байғұттың юморлық шеберлігі.....	261
ТҰРЫСБЕК Р.С.		
БАТАН С.	Жазушы еңбегі: жаңашыл бағыт пен көркемдік өріс.....	274

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

КУДАЙБЕРГЕНОВА К.Т.	Сыр сұлейлері шығармаларын оқытудың әдістемелік	
	ерекшеліктері.....	297

ҒАЛЫМ. ТҰЛҒА. ҚАЙРАТКЕР

ДӘУРЕНБЕКОВА Л.Н.	Қ.Ахметовтың ғылыми-педагогикалық қызметі.....	312
-------------------	--	-----

ХҒТАР 17.71.07

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-1.17>*Д. КӘПҰЛЫ¹ Г. САҒЫНАДИН²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан^{1,2}
(e-mail: sahar.0@mail.ru¹, gulnaz86.08@mail.ru²)

АҚЫТ ҮЛІМЖІЛҰЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘДЕБИ- ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯ

Аңдатпа. Қазіргі қазақ әдебиетінің өзекті мәселелерінің бірі – өзінің тарихи отанынан тысқары жерде туып, қалыптасып, дамып отырған көркем әдебиеттің кешегісі мен бүгінін сарапқа салып, даму үрдісін саралап, зерттеп, болашағын барлау, бүгінгісіне баға беру, оның басты өкілдерін айқындау. Қазақ әдебиеті тарихи тамыры тереңге кеткен мәуелі алып бәйтерек десек, онда әр елде, әр жерде өздерінің жергілікті һәм аймақтық ерекшеліктерімен дараланатын қазақ әдебиеті оның жемісті, сан салалы алтын бұтағы екеніне дау болмаса керек. Сондықтан да алыс-жақын шетелдердегі мәдени-әдеби бай мұраларымызды дер кезінде, уақыт оздырмай зерттеу, жинастыру ұлттық қажеттіліктен туындап отыр.

Ақыт Үлімжіұлы – қазақ тарихында көзі тірісінде бірнеше кітап шығарған адам. Ол – Абай, Шәкәрім деңгейіндегі ұлы ақын һәм ағартушы.

Қазақ халқының ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың алғашқы ширегіндегі салт-дәстүрін, әдебиетін, мәдениетін, дінін, тарихы мен пәлсапасын, психологиясын танытуда Ақыт Үлімжіұлының еңбектерінің қосар үлесі мен маңызы аса зор болса керек. Ақын сол кезеңнің тарихи себептеріне байланысты Қытайдың Шынжаң өлкесі мен Моңғолияның Бай-Өлке аймағында алма-кезек өмір сүрді. Оның туындыларында осы екі аймақты мекен еткен қазақ халқының өмір тіршілігі, діл-діні, жай-күйі, болмыс-бітімі, салт-санасы, дүниетанымы көрініс тапқан.

Міне, осы бағытта қазақтың бас ақыны Абайдан кейін орын алатын ғұлама ақын, ағартушы-ұстаз, қоғам және діни қайраткер, жазба әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі Ақыт Үлімжіұлының өмірдеректерін анықтадық. Оның әдеби бай мұрасын, ұлттық ұстанымын саралап, Ақыт шығармаларының фольклорлық қырын ашып көрсетпек болдық. Атап айтсақ, бұл мақала А.Үлімжіұлының туындылары мен фольклорлық поэтиканың қабысу мәселесіне арналады. Фольклоризм, фольклорлық тұтастану заңдылықтарының орын алуын қарастыру, фольклорлық мотивтердің көріністерін саралау ісі зерттеудің мақсат-міндеттеріне негіз болып отыр.

Түйін сөздер: әдебиет, фольклор, фольклорлық поэтика, фольклорлық дәстүр, әдеби-фольклорлық интеграция.

Кіріспе. Ақыт жырларын жинап, жариялаудағы ғалымдар ұстанымы – ақын жырларының тақырыптық және жанрлық тұрғыдан топтастыру. Жаңа мизамда тұңғыш кітабын ұйымдастырған байөлкеліктер де, Қытайдағы баспагерлер де, Қазақстанда жарық көрген «Жиһаншаһ» жинағы да осы үрдістен жаңылмайды. Бай-Өлкеде ақын, зерттеуші Кәкей Жаңжұнұлының ұйымдастыруымен 1991 жылы жарық көрген «Қажыбаян» жинағы «Қисса, дастан, назым» деп топталса, 1994 жылы филология ғылымының докторы, профессор Қабидаш Қалиасқарұлы құрастырған «Ақыт Үлімжілұлы» атты кітапта «жыр, толғау, қиссалар» деген топталарымен ұсынылады. Дәл осы жылы жарық көрген «Ғахылия» жинағында да «жыр, толғау, қисса, дастандар» деп топталған. Ал Қытайдың Шыңжаң өлкесінде жарық көрген қос томдығы да осы дәстүрді жалғастырады. Кітап ақын шығармаларын жанрлық тұрғыдан топтап беруді мақсат еткен. Ол төрт бөлімнен тұрады. 1-бөлім – «Қазанама» (18 желілес қиссадан құралған), 2-бөлім – роман-қиссалар (2 өлең роман, 2 қиссадан құралған), үшінші бөлім – «Толғаулар» (15 толғаудан құралған), төртінші бөлім – «Өлеңдер мен жырлар» (37 өлең-жырдан құралған).

Қазақстанда Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының «Атажұрт» баспасынан 2007 жылы жарық көрген «Жиһаншаһ» жинағы да ақын мұраларын «Толғаулар, өлеңдер және қисса-дастандар» деп топтастырады. Жарық көрген кітаптарын салыстыра отырып, Ақыт жырларының біршама тиянақты және оның әдеби мұрасын біршама толық түрде ұсынған Шыңжаңда басылған кітаптары деуге толық негіз бар. Бұл кітаптардың көлемі, алғашқысы – 21 баспа табақ болса, екіншісі – 23 баспа табақ. Бай-Өлкеде жарық көрген үш кітабының жиынтық көлемі 27 баспа табақ. Ал Қазақстанда жарық көрген «Жиһаншаһ» кітабы – 14 баспа табақ. Бай-Өлкеде 1991 жылы кітабын бастырып шығарған қаламгер Кәкей Жаңжұнұлы «Қажыбаянды» да, «Керей Ишан Мұхамет мүминді» де қисса-толғауларға жатқызады: «Оның «Шолақ қол қатын», «Керей Ишаны Мұхамет мүмин», «Қобда кеңес», «Қажыбаян», «Мұхамед-Қанафия», «Жеті қажы», «Қырық төрт назым», «Мұғыражы», «Керей туралы», «Алпыс алты жасым бар», «Бісмілла тәңірім бір болар», «Қалам, сия – көз жасы», «Жер- су сипаты», «Өсиетім жұртыма», «Құрбыларға», «Ынтымақсыз ел азар», «Өсиетнама», «Барып қайттым Бисантау», «Насихатым жұртыма», «Жаңа мизам» қатарлы қисса толғаулары мен жоқтау, сарын тойбастар, беташар секілді тұрмыс-салттық өлеңдері, жігіт пен әйелдер сипаты жайлы толғаныстары, жазысқан хат-жырлары, т.б. мың жолдық туындылары ел көкірегінде сақталып келді» [1, 94] - дейді. Толғау жайлы А. Байтұрсынұлы: «Толғау өлеңнен ұзақтау болып табылады. Толғағанда айтатын нәрсесін толғаушы тысқары ғаламнан алмай, ішкергі ғаламнан алады. Толғаушы ақын, әуелі көңілінің күйін-мұңын, мүддесін, зарын, күйінішін, сүйінішін айтып, шер тарқату үшін толғайды: екінші ішкергі ғаламында болған халдарды, нәрселерді тысқа шығарып, басқаларға білдіріп, басқаларды сол көңілінің күйіне түсіріп,

халін түсіндіру мақсатпен қозғайды. Толғау, қысқасын айтқанда, іш қазандай қайнаған уақытта шығатын жүректің лебі. Көңіл құсының сайрауы, жанның тартатын күйі ақындық жалғыз көңілінің күйін толғай білуде емес, басқалардың да халін танып, күйіне салып толғай алуда. Толғау, ішкергі ғаламның күйі» [2, 274]. деген екен. Егер осы өлшеммен қарайтын болсақ, Ақыт жырларының көбі толғау және ұзақ толғаулар, дастан болып келеді.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Ақыт қажы шығармаларының поэтикалық сипаты туралы бұл зерделеуде фольклорды зерттеудегі әдіснамалық негіздер басшылыққа алынып, талдау, жинақтау және салыстыру әдістері пайдаланылды.

Талқылау мен бақылау. Ақыттың әдеби мұрасының жанрлық аясы фольклорлық жанр табиғатымен үндес болып келеді. Халық әдебиетінің өлең сөз тегінен шығатын эпикалық түрлері ақын шығармашылығынан айқын көрінеді. Толғау, қисса-дастан жанрлары ақынның өлең-жырларының құрылымына, сипатына негіз болумен қатар, оның даралық стилін танытуда да фольклорлық поэтиканың ерекшеліктерін байқаймыз.

Жалпы, фольклор поэтикасы дегеніміз – сөз өнерінің көркем формаларының: сюжет, композиция, образ, бейнелеу құралдары, тіл кестесі, әуен, ырғақ, өлшем сияқты компоненттерін қамтуы, сондай-ақ, фольклор жанрларының шындықты бейнелеу принциптері мен әдістері де осы ұғымға кіретінін байқаймыз.

Бұл ретте «Поэтика - әдебиет пен фольклортану ғылымының аса бір қиын да күрделі саласы. Өйткені кез келген шығарманың көркемдігі мен оның тіл кестесін, яғни поэтикасын зерттеу сөз өнерінің ішкі қыр-сырына тереңдеп барып тексеруді қажет етеді. Поэтика – гректің «poietine» – поэтикалық өнер деген сөзінен шыққан» деген ғалым Б.Уахатов тұжырымын келтіруге болады [3, 59].

Идеялық-эстетикалық бірлік аясындағы әдеби-фольклорлық интеграцияның негізі фольклоризм үдерісінен көрінеді. Фольклоризмнің ғылыми концепциясын анықтайтын әлемдік деңгейдегі тұжырымдар (М.К. Азадовский, Д.Н. Медриш, У.Б. Далгат, Д.С. Лихачёв, Н.И. Савушкина, Г.Г. Гамзатов, т.б.) бар.

Қазіргі таңда фольклортанушы ғалымдар фольклоризмді кең мағынада түсінуді алға тартады. Қаламгердің нақты фольклорлық материалмен тікелей ықпалдасуын ғана емес, сондай-ақ фольклордың синкретті сипатын есепке ала отырып, көркем шығармадағы халықтық мәдениет, таным құбылысының түгел жиынтық әсерін зерттеуге ұмтылады. «Фольклор мен әдебиеттің арақатынасын сыртқы «тоғысудан» ғана емес, олардың «өзгертілген» түрдегі байланысының заңдылықтарын ашуға тырысу керек» (Фольклор және қазіргі қазақ әдебиеті [4,14].

Ақыттың мұңы – елдің мұңы, аз ғана қазағының екіге жарылуы. Олардың ертеңгі болашағының бұлыңғырлығы. Бір қазақтың бір қазанға сыймай босуды. Жалпы, Ақыт жырларында елдікті ту еткен, қазақты бірлікке үндеген азаматтық сарын басым. Осындай тарихи кезеңде өмір сүрген ақынның ең әуелгі үйрену

бұлағы – әрине, халықтық жырлар мен қазақ халқының жылдар бойы қалыптасқан, ауыздан ауызға тарап жеткен бай ауыз әдебиеті. XV-XVIII ғасырлардағы бүгінгі таңда әдебиеттану ғылымында «Зар заман әдебиеті» деп үкіленіп жүрген халық жыраулары мен ақындары болғаны даусыз. Біріншіден, Ақыт XX ғасырдың басында өмір сүрді. Бұл кезеңде Қытайдағы қазақтар мен Қазақстан арасындағы шекара мүлдем жабық болса да, Әсет Найманбайұлы, Таңжарық Жолдыұлы, Жүсіпбекқожа Шайқысіләмұлы, Зият Шәкәрімұлы секілді көрнекті ақындардың Қытай жеріне өтуі екі ел арасындағы әдеби рухани байланыстың тереңдеуіне жол ашады. Бұл адамдар тек өздері ғана қоныс аударған жоқ. Сонымен қатар Қазақстандағы қалыптаса бастаған жаңа мизам әдебиеті мен бай ауыз әдебиетінің үлгілерін, халықтық жырларды ала келді. Әсіресе, Қазақстанда аты айтылуға тыйым салынған Мағжан Жұмабайұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Міржақып Дулатұлы секілді алашшыл ақындардың әдеби мұрасы аты аталған қаламгерлермен бірге Шыңжаңдағы қазақтарға жеткені мәлім (Оспан батыр Кеңестен Алтайға келген Алаш өкілі Райымжан Мәрсековпен кездескен деген ел аузында әңгіме бар).

Бұл жайында Қадыс Жәнәбілұлы: «Ақыт еңбегінің енді бір саласы – шынын айтқанда, бастау көзі – түп тамыры туған әдебиетіміздің халықтық дағдысы болған. Ақынның ұлы Ғазез қажы «Ақын атаны еске алғанда» деген мақаласында айтқандай-ақ, 8, 9, 11 өлең құрап айтқаны мәлім. Мәселен: «Үлімжі деген атам бар, Қос кіндік ботам бар» дегеннен-ақ айқын көрінеді. Оның 1-томында жарияланған «Беташары», 2-томдағы «Беташар», «Сарын», «Аужарлары», «Сарып қызбен айтысы» туған әдебиетімізбен ашылғанын, содан тамыр алғанын әйгілейді» [5, 23] деп жазады. Филология ғылымдарының докторы Зұфар Сейітжанов бұл туралы: «Қорыта айтқанда, Ақыт шығармашылығының рухани жетіліп кемелденуіне тірек болған үш бұлақ көзді айтқан орынды. Оның бірі – халықтың қазына фольклор» [1, 96], - дейді.

При определении фольклоризма важно учесть мнение У.Б. Далгат, которая считает, что фольклорные элементы приобретают в литературном контексте известную поливалентность: они в качестве национально-эстетических категорий относятся как к языку и стилю, так и к содержанию литературных произведений [6, 14-15].

Ю.М. Лотманом, З.Г. Минц, Е.М. Мелетинским допускается бессознательное воспроизведение мифологических архетипов и мотивов в художественном тексте: «Связь литературы с архетипическими явлениями искусства зависит не столько от сознательной творческой установки писателя, от его субъективных намерений, сколько от хранящей «память жанра» сферы бессознательного» [7, 15].

Әрине, Ақыттың өмірі өткен Қытайдың Шыңжаң өлкесінің Алтай аймағы мен Моңғолияның Бай-Өлкедегі тарихи-мәдени жағдай Қазақстанмен салыстыруға мүлдем келмейтінін, өзіндік даму тарихымен ерекшеленгенін айтып

өттік. Дегенмен ХХ ғасыр басындағы шырғалаңдар бұл өлкенің қазағын айналып өтпегені анық. Геосаяси мүдделер тоғысынан зардап шеккен қазақ даласы екіге бөлініп, Қытай аумағында қалған қазақтың тағы бір бөлшегі Моңғолия мен Қытайдың бөлінісіне түскен тарихи сәті Ақыт жырларынан шет қалмайды.

Дәстүр мен жаңашылдық – бүкіл әдебиеттің даму үдерісі мен бағытының жеткен деңгейін көрсететін әдебиеттану үшін аса маңызды мәселелер. Бұл ұғымдар бір-бірінің мәнін ашып, бірінсіз-бірі көріне алмайтын екі полюс сияқты. Бірлікте ғана көрінетін категориялар. Дәстүрдің бастауы жаңашылдық болса, жаңашылдықтың мәні дәстүрге айналу. Жаңалықсыз дәстүр болмайтыны сияқты, дәстүр дәрежесіне көтеріле алмаса, ол да жаңашылдық емес, өткінші бір құбылыс болып қалмақ. Демек, Ақыт Үлімжіұлының фольклорлық дәстүрді ұстана отырып, шығармашылығының тақырыптық-идеялық болмысы түрленіп, өзіндік авторлық қолтаңбасы айқындалған әдеби әлемі қалыптасты.

Сонымен, Ақыт жырларының жанрлық және тақырыптық ерекшеліктерін сараптар болсақ, діни-қиссалар мен дастандар және назымдар, толғау және насихат жырлары деген қисынға келетін сынды. Үрімжілік зерттеушілер Ақыт Үлімжіұлы желілес (циклды) қиссалар жазумен де ерекшеленеді дейді:

«Бірталай жылдардан бері, Ақыт шығармаларын шығару ісімен айналысып жүрген Қалиолла Нұртазаұлы жолдас Ақыт жазған «Қазанама» деп аталатын желілес қиссалар тобы барлығын айтып келеді. Жуықта мен көріп те шықтым. Онда оқиғаларды мысалға ала отырып, сол тектес оқиғаларға қазылық шешім айтатын қиссалар екен. Бұл шығармаларын Ақыт 1907, 1908 жылдардағы қажы сапары үстінде бастап жазып, кейбіреулерін сол кезде баспаға жолдаған да секілді. Кейбіреулері кезінде басылым да көрген екен. Ал соңын 1924, 1925 жылдардан өмірінің соңына дейін жазған екен. Қазіргі қолға түсіп, осы 2-томға беріліп отырғаны 18 қисса, Қалиолланың айтуына қарағанда, Ғазез қажы оның нақ қанша екенін білмесе де, «жиырмадан астам еді» депті» [5, 17] – деп жазады, Қадыс Жанәбілұлы. Және бұл топқа құрастырушылар «Ғадыл ханның хукімі», «Мұса пайғамбардың мойындауы», «Қазы патша», «Тәкаппар патша», «Хикаят үш жігіт», «Үш ауыз сөз», «Екі уәзір хикаясы», «Данышпан бала», «Керім кербез хикаясы», «Шолақ қол қатын», «Мұсаның Қызырға жолдас болуы», «Жауыз патшаның жаңылысы», «Смағұл қиссасы», «Сүлеймен мен пайғамбардың хикаясы», «Ұлықпан қиссасы», «Ескендір Зұлқарнайын» толғауларын енгізеді. Атауларына қарап отырып-ақ, бұлардың діни аңыз негізінде нәзирашылдық дәстүрімен жазылғанын бағамдау қиын емес.

Жалпы, Ақыт ақын шығармаларының сүбелісі де, өзін қазақ оқырмандарына етене таныс еткен де осы діни тақырыпта жазылған қисса-дастандары. «Қазақ поэзиясының антологиясы» аталатын кітапта ХХ ғасырдың бас кезіндегі кітаби ақын шайырлар қатарында Ақыт Үлімжіұлы боп тұруына да кезіндегі Қазанда басылған қиссалары себеп.

Осы дастандардың әдеби айналыста жүргеніне қанша уақыт болса да арнайы Ақыт ақын шығармашылығы ретінде жеке қарастырылмады. Тек Ү. Сүбханбердинаның мақаласында революциядан бұрын баспа бетін көрген қазақ кітаптары басылымы үлгісі ретінде ғана Ақыттың қиссалары ауызға ілігеді. Сонымен бірге академик, ф.ғ.д. С. Қасқабасов дастанға ауызша туып, ауызша тараған эпикалық туындыларды да және «Сейфүлмәлік» тектес ғажайып сипаттағы шығармаларды да жатқызған [8, 311]. Шығыс тақырыбына жазылған қазақ дастандарының алғашқы басылымы ретінде сөз болған «Қисса-и Ғабдулмәлік». Мұның өзі «Қисса-и Сейфүлмәліктің» «Ғабдулмәлік» боп өзгеру жайына ғана байланысты әңгімеге арқау болады. Ақыттың «Әбияд Ғахидия» атты кітабында:

Ғабдулмәлік боп келді,
Сейфүлмәлік нұсқасы.
Ақыт атым орнына,
Сейіткерей қол қойған, –

деп өзі көрсетеді [9, 360-488]. Ал Ақыттың бұл дастандарының тілі кейбір осы тақырыптағы дастандарды жырлаушылардың тілі сияқты шұбар емес, таза қазақы ауылдың төл тілімен жырланған, араб-парсы сөздерін жөнді-жөнсіз тықпалай бермеген.

Әдебиет тарихында шығыстық сюжеттегі бір қиссаны бірнеше кітаби ақын қатар жырлағаны кездесе береді. Бұл дәстүр шығыс поэзиясында нәзирашылдық деп аталады. Академик Рымғали Нұрғали осы тарапта «Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры» атты зерттеу еңбегінде халықтық сюжетті, бұрыннан бар белгілі сарындарды, фольклорлық идеяларды жаңа заман тілегіне қарай суреткерлікпен өзгерте пайдалану реализм поэтикасына жат емес екенін атайды [10, 186]. Біз сөз қылып отырған «Қисса и Сейфүлмәлік» Қазан қаласында, Қазан гимназиясының баспаханасында 1807 жылы 115 бетпен жарық көрген екен. «Бастырушы: Юсуф Исмағил ұғлы Апанайдың тасрифы» деп берілген. Демек, Қазақ кітаптары шежіресінің көшін бастап тұрған да осы «Сейфүлмәлік» қиссасы. Негізінен бұл «Сейфүлмәлік» қиссасы – Орта Азияда көп таралған «Жеті ғашық» жырының бірі. «Батырлар жырын» құрастырған ғалымдар (М.Ғ. Ғұмарова, О.А. Нұрмағамбетова, Т. Сыдықов, Б. Уахатов) «Сейфүлмәлік» жырының сюжетін атақты Бабырдың ақындары айтып таратқан деген пікірді айтады. Және осы «Жеті ғашық» жырының шыққан уақытын Б. Әзібаева XIV – XV ғасырлар арасы деп көрсетеді. Жыр мәтіндерінде кездесетін Ақыт, Сейіткерей, Махмұди ханның есімі бірнеше жерде кездесетінін ескерткен Б. Әзібаева Сейіткерей мен Махмұди ханды Бабырдың ақындары мен сұлтандарының бірі болу керек деп болжайды [1, 117]. Ал Ақыт ақынның өмір сүрген уақыты анық екенін тәптіштеп жазады. Жырдың 1807 жылғы басылымын ойлағанда, ерте хатқа түскендігін түйсінуіміз керек. Сонда Ақыт ақын бұл жырды қайта жаңғырта жырлаушының бірі деп білуіміз ләзім.

Ақыттың діни қисса-дастандары жайында сөз қозғаған алғашқы адам 1898 жылы «Деятель» журналында Қазан университетінің профессоры Н.Ф. Катанов. Бұл Ақыттың 1897 жылы Қазанда шыққан «Тәржіме-и Ақыт уаляди Өлімжі Алтайский» кітабы жайында мақала екендігін ескерткен «Қазақ кітабының шежіресі» атты еңбекте әдебиетші ғалым Ү. Сүбханбердина былай дейді: «Халық даналығынан туған өшпес мұраларымыз – «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Айман-Шолпан», «Біржан – Сара айтысы», «Қыз Жібек» жырлары және қиссашыл ақын Ақыт жайында жазылған Н.Ф. Катановтың мақалалары кейінгі зерттеушілеріміз үшін бірден-бір нақтылы дерек екені сөзсіз» [8, 154].

Фольклордың көркем жазба әдебиетпен салыстырғанда байқалатын өзіне тән ерекшелігінің, поэтикалық құралының бірі – онда күрделі көркем жинақтаудың (типизация) үлкен орын алатындығында. Фольклордағы жинақтау өмірді, қаһарманды фольклорлық түсінікпен дәріптеуге қызмет етеді және тұтастану құбылысына негіз болады. Тұтастануда тарихи оқиғалар, кейіпкерлердің өмір жолы мен әрекеттері түгел жинақталып, біртұтас дүние құрап, қаһарманды, оның ұрпағын, жерін, елін дәріптеуге бағытталады. Ғалым С. Қасқабасов көрсеткендей: «Қазақ фольклорындағы тұтастану – батырды дәріптеу үшін қолданылатын көркем құрал, поэтиканың заңдылығы. Батырды көтермелей суреттеу – халық тілегі, ал жыршы – сол тілекті орындаушы. Сондықтанда эпос алуан түрлі тұтастанудан өтеді, сөйтіп өзінің батырды дәріптеу мақсатында уақыт пен кеңістікті де, тарих пен қиялды да қызмет еткізеді [11, 139].

«Жер, су толғауы» туындысын Ақыт географиясы десе болғандай. Мұнда бүкіл Ұйғырстан (Шыңжан), Қобда бетіндегі бүкіл жер аты, қасиетімен тізбектеліп баяндалады. Онда Ақыт аузына түскен жер атын соға бермейді. Алтай сауырдан бастап, Қобда жерлеріне дейінгі ұлан байтақ шексіз-шетсіз елді, мекенді рет-ретімен, кезіндегі керуен жолы, ел арасын жалғастырған атаулы асулар жүйесіне қарай тізбектеп жырлайды. Жырда Асанқайғының Жерұйықты іздеп жүріп қазақ даласына берген бағасы секілді баға сарыны бар. Өлеңнің көлемі 240-тай жол [11,162]. Бұл жырдың өн бойы географиялық тұтастанудан хабар береді. Асан қайғының Жерұйықты іздеп, Қазақстанның барлық түкпірін шарлап, тіпті Ресейге, Қытайға, Ауғанстанға, Иранға да баруын академик С. Қасқабасов географиялық тұтастануға жатқызады. «Айтушы жалпы сюжеттің қаңқасын сақтай отырып, өз көрген жерлерді немесе өзінің ел жұрты тұрып жатқан аймақтың мекендерін атайды» [12, 190].

Рухы азат, санасы еркін халықтың түптің түбінде бодандықтан арыларына сенді. Бұл орайда «Елде жоқ рух ақын сөзінде де болмайды. Елде бар рухты ақын ықтимал дәріптеп, күшейтіп, көшіртіп, көркейтіп айтуы, бірақ жұртта жоқ рухты ақын өзінен шығарып айта алмайды. Ақын сөзіне жұрт рухының сәулесі түспей тұрмайды» («Әдебиеттанымдық») деген Қыр перзентінің

байыптауы – рухы өшпеген еліне риясыз сүйіспеншілігі, сенімінің жарқын көрінісі [13, 96].

Жалпы, географиялық тұтастану дегеніміз – бір фольклорлық шығармада көптеген жер атауларының бас кейіпкерге байланысты көрінуі болып шығады. Фольклордағы географиялық тұтастану екі түрлі болады: бірі бірнеше жер атауларының бір кейіпкердің іс-әрекетіне телінуі де, екіншісі – бірнеше қаһарманның бір жерде, бір өлкеде іс-қимыл көрсетуі [12, 190].

Ғұмырнамалық (биографиялық) тұтастанудың үлгісі ретінде А. Үлімжіұлының «Мұхаммед-Қанапия» жырын айтуға болады. Пайғамбар Мұхаммедтің баласы Мұхаммед-Қанапияның бар өмірі баяндалады [11,161]. Ғұмырнамалық тұтастану – елдің батырға, оның өміріне деген зор ықыласынан пайда болған секілді. Әдеби-фольклорлық байланыстың эпикалық жанрдағы ғұмырнамалық құрылым арқылы көрінуі Ақыт шығармашылығының жан-жақты, көп қырлы көркемдік ерекшелігін дәлелдей түседі.

Ақыттың «Беташары», «Сарыны» секілді бір топ өлең-толғаулары қыз ұзату дәстүріне арналған. Сонымен қатар «Жүәбен қажыны жоқтау» - оның әйелі Қадиша мен туыстарына айтқан жұбатуы [11, 163]. Бұл – ғұрыптық фольклорды құрайтын салт жырларының сын-сипатын бойын сіңірген, әдебиеттегі фольклоризм элементтерін қамтыған туындылар.

Нәтижелер. Фольклорлық құндылықтардың Ақыт мұрасынан бой көрсетуі - оның ақын шығармашылығының қайнар көзі, өркен жаюына ықпал жасаған үлкен арна болғанын аңғартады. Халықтың тарихи және рухани тіршілігімен бірге жасасып келе жатқан қоғамдық құбылыс ретінде фольклор Ақыт ақынның ұлттық көркемдік ой-көзқарасын, эстетикалық талап-талғамын, танымдық түсінігін қалыптастырумен қатар, ақын әлеміне танытатын әдеби дәстүр туғызды. Фольклор мұраларының молдығы – халықтың рухани байлығын танытады. Фольклордытану – халықтың рухани әлемін тану деген сөз. Оның қаншалықты маңызды екенін осыдан-ақ аңғаруға болады.

Ақыттану ісіне көбірек ден қойған қытайлық қаламгер Қадыс Жанәбілұлы Ақыт Үлімжіұлы қазақта кітабы баспа көрген тұңғыш қаламгер ғана емес, сондай-ақ көптеген мәселеде тұңғыш қадам басқандығын айтады (Қытай қазақтары ішінде) [1, 93].

Ақыт Үлімжіұлы Қытай, Моңғолиядағы қазақ жазба әдебиетінің көшбасшысы екенін көреміз. Ақынның қисса-дастандарының Моңғолия және Қытайдағы қазақ әдебиетіндегі эпикалық жанрдың дамуына қосқан үлесі мен әсері зор екенін байқауға болады. А. Үлімжіұлы халқына азаттық аңсаған азат идеялы қоғам қайраткері, ұлтын соған үндеген жыршы-күрескер, қазақ әдебиетінің дау жоқ ірі имани өкілі екенін көреміз.

Ақыт шығармашылығы мен әдеби-фольклорлық интеграцияны саралау жұмысы – ақыттану саласының дамуына жан-жақты ықпал ету мақсатынан туындайтын үлес болмақ. Сонымен қатар Ақыт Үлімжіұлы туған, қайтыс

болған жеріне, негізгі мекеніне қарап, тек Қытай қазақтарының немесе жастық ғұмырының көбі өткен, дүниетанымын кеңейткен ортасына қарай Моңғолия қазағының ақыны деп қана емес, жалпы қазақ әдебиетінің бірегей тұлғасы екендігін таныту міндетін орындамақ.

Қорытынды. Қорытындылайтын болсақ, Ақыт туындыларының көркемдік дені фольклор поэтикасынан тамыр тартады. Фольклордың поэтикасы да өзгеше. Ол ғылымда «тепе-теңдік эстетикасы» деп аталатын эстетикаға негізделеді. Эстетиканың бұл түрінің талабы бойынша, шығарма тудырушы тың дүние жаратуға саналы түрде талпынбайды, дәстүрді кие тұтады. Мұнда елдің арман-аңсары алдыңғы орында болады. Осындай құнды дүниенің зерттелуі де маңызын ешқашан жоймайды. Фольклортанудың маңыздылығы халық шығармаларының құндылығынан келіп шығады. Фольклор дегеніміз – тозбас қастерлі мұра. Фольклордың зерттелу жайы да өзгеше. Ол жинау, жүйелеу, жариялау деген кезеңдерден өткеннен кейін ғана толымды зерттеу бола алады.

Ақыт ақынның тағдыры да, әлеуметтік көзқарасы да күрделі сом тұлға. Ол – өз дәуірлестерінен оза шауып, өз заманының ойлау деңгейін тым биікке көтеріп кеткен ақын. Тарихты тұлғалар жасайды десек, Алтай өңірі мен Қобда бетіндегі қазақтар арасынан шыққан діни әрі әдеби ғұламаның еңбектері бір ғана емес, талай зерттеу еңбегінің арқауы болары хақ. Ақыт жырларындағы философиялық терең толғаулар, түйіндер әлі де болса зерттеуді қажет етеді. Алдағы жылдары да осы мақсатта ізденіс жүргіземіз.

Әдебиеттер

1. Кәпұлы Д. Қалам сия – көз жасы. Ақыт қажы Үлімжіұлының шығармашылық тұлғасы.- Астана: Фолиант, 2018. – 184 б.
2. Байтұрсынұлы. А. Ақ жол: Өлеңдер мен тәржімелер, публ., мақалалар және әдеби зерттеулер / Құраст. Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
3. Уахатов Б. Қазақтың тұрмыс-салт жырларының типологиясы.- Алматы: Ғылым, 1983. – 161 б.
4. Фольклор және қазіргі қазақ әдебиеті. – Алматы: Арда, 2011. – 480 б.
5. Үлімжіұлы А. Шығармалары. 2-том. – Күйтің: Іле халық, 1999. – 685 б.
6. Далгат У.Б. Литература и фольклор. Москва: Наука, 1981. – 304 с.
7. Ахундова И.Р. Проблема художественного пространства в творчестве Ф. Достоевского (контекст литературы и фольклора). – Дис. ... канд. филологических наук. – М., 1998.
8. Сүбханбердина Ү. Қазақ кітабының шежіресі. 1807-1917. – Алматы: Рауан, 1996. – 286 б.
9. Үлімжіұлы А. Ғахылия: жыр, толғау, қисса, дастандар. – Монғолия: «Бай-Өлке» баспагер компаниясы, 1994. – 328 б.
10. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. Зерттеу. – Алматы: Күлтегін, 2002. – 528 б.
11. Қасқабасов С. Таңдамалы. Т.2. Мифология. Фольклор. Әдебиет. Зерттеулер. – Астана: Фолиант, 2014. – 344 б.

12. Қалиасқарұлы Қ. Моңғолиядағы қазақ әдебиеті. Алматы: Арыс, 2009. – 240 б.

13. Жұмағұл С.Б. Ахмет Байтұрсынұлы нақыл сөздерінің ағартушылық сипаты. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. – Нұр-Сұлтан: 2021. – 163 б.

Д. КАПУЛЫ, Г. САГЫНАДИН

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана,
Казахстан

ТВОРЧЕСТВО АКЫТА УЛИМЖИУЛЫ И ЛИТЕРАТУРНО-ФОЛЬКЛОРНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

Аннотация. Одной из актуальных проблем современной казахской литературы является анализ мира художественной литературы, анализ тенденций развития, исследование перспектив, оценка настоящего, определение ее главных представителей. Если говорить о том, что национальная литература имеет глубокие исторические корни, то можно утверждать, что казахская литература, которая отличается своими местными и региональными особенностями, является плодотворной, многогранной Золотой ветвью. Своевременное изучение богатого культурно-литературного наследия ближнего и дальнего зарубежья обусловлено национальной необходимостью.

Акыт Улимжиулы издал за свою жизнь несколько книг о казахской истории. Он великий поэт и просветитель на уровне Абая, Шакарима. Немаловажным является вклад и значение трудов Акыта Улимжиулы в популяризацию традиций, литературы, культуры, религии, истории, философии, психологии казахского народа конца XIX – первой четверти XX века. В силу исторических причин того периода, поэт жил поочередно в богатокраевом регионе Китая и Монголии. В его произведениях отражены быт, религия, состояние, бытие, обычаи, мировоззрение казахского народа, населявшего эти два региона.

Именно в этом направлении был изучен жизненный путь поэта-ученого, педагога-просветителя, общественного и религиозного деятеля, одного из основоположников письменной литературы Акыта Улимжиулы, который является главным последователем Абая. Необходимо проанализировать богатое литературное наследие, национальную позицию и раскрыть фольклорную сторону произведений Акыта. В частности, данная статья будет посвящена проблеме поэтики фольклора и произведений А. Улимжиулы. Фольклоризм, рассмотрение закономерностей фольклорной целостности, дифференциация проявлений фольклорных мотивов лежат в основе целей и задач исследования.

Ключевые слова: литература, фольклор, фольклорная поэтика, фольклорная традиция, литературно-фольклорная интеграция.

D.KAPULY, G.SAGYNADIN

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

CREATIVITY OF AKYT ULIMZHIULY AND LITERARY AND FOLKLORE INTEGRATION

Abstract. One of the urgent problems of modern Kazakh literature is the analysis of the world of fiction, outside of its historical homeland, the analysis of development trends, the study of prospects, the assessment of the present, the identification of its main representatives. If we talk about the fact that national literature has deep historical roots, then it can be argued that Kazakh literature, which in each country and in different places is distinguished by its local and regional characteristics, is its fruitful, multifaceted Golden Branch. Therefore, the timely study of the rich cultural and literary heritage of near and far abroad is due to national necessity.

Akyt Ulimzhiuly is a man who published several books in Kazakh history during his life. He is a great poet and educator at the level of Abai, Shakarim. Of no small importance is the contribution and significance of the works of Akyt Ulimzhiuly to the popularization of traditions, literature, culture, religion, history, philosophy, psychology of the Kazakh people at the end of the 19th-first quarter of the 20th century. Due to the historical reasons of that period, the poet lived alternately in the rich regional region of China and Mongolia. His works reflect the life, religion, state, being, customs, worldview of the Kazakh people who inhabited these two regions.

It was in this direction that we studied the life path of the poet-scientist, teacher-educator, public and religious figure, one of the founders of written literature Akyt Ulimzhiuly, who follows the main Kazakh poet Abay. We would like to analyze his rich literary heritage, his national position and reveal the folklore side of Akyt's works. In particular, this article will be devoted to the problem of the poetics of folklore and works by A. Ulimzhiuly. Folklorism, consideration of the patterns of folklore integrity, differentiation of manifestations of folklore motifs underlie the goals and objectives of the study.

Key words: literature, folklore, folklore poetics, folklore tradition, literary-folklore integration.

References

1. Kapuly D. Kalam siya – koz zhasy. Akyt kazhy Ulimzhiulynyn shygarmashylyk tulgasy. – Astana: Foliant, 2018. – 184 b.
2. Baitursynuly A. Ak zhol: olender men tarzhimeler, publ, makalalar zhane adebi zertteuler / Kurast. R. Nurgaliev. – Almaty: Zhalyyn, 1991. – 464 b.

3. Uakhatov B. Kazakhtyn turmys-salt zhyrlarynyn typology. – Almaty: Gylym, 1983. - 161 b.
4. Folklor zhane kazirgi kazak adebieti. – Almaty: «Arda», 2011. – 480 b.
5. Ulimzhiuly A. Shygarmalary. 2 tom. – Kuytin: Ile halyk baspasy, 1999. - 685 b.
6. Dalgat U.B. Literatura i folklor. – Moskva: Nauka, 1981. – 304 s.
7. Ahundova I.R. Problema hudojestvennogo prostranstva v tvorchestve F. Dostoevskogo (konteks literatury i folklor). – Dis. ... kand. filologicheskikh nauk. – M., 1998.
8. Subkhanberdina Y. Kazakh kitabynyn shezhiresi. 1807-1917. – Almaty: Rauan, 1996. - 286 b.
9. Ulimzhiuly Akyt. Gakhyliya: zhyr, tolgau, kissa, dastandar. «Bai-Olke» Baspager Company, 1994. – 328 b.
10. Nurgali R. Kazak adebietinin altyn gasyry. Zertteu. - Almaty: Kultegin, 2002. – 528 b.
11. Kaskabasov S. Tandamaly. T.2. Myfologia. Folklor. Adebiet. Zertteuler. – Astana: Foliant, 2014. – 344 b.
12. Kaliaskaruly K. Mongoliyadagy kazak adebieti. Almaty: Arys, 2009. – 240 b.
13. Jumagul S.B. Ahmet Baitursynuly nakyl sozderinin agartushylyk sipaty. L.N. Gumilev atyndagy Eurazia ulttyk universitetinin habarshysy. Makala. – Nur-Sultan: 2021.– 163 b.

Авторлар туралы мәлімет:

Кәпұлы Дәулеткерей – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы, Астана, Қазақстан.

Капулы Даулеткерей – старший преподаватель Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Kapuly Dauletkerey – Senior Lecturer of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

Сағынадин Гүлназ Сағынадинқызы – философия докторы (PhD), Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, Астана, Қазақстан.

Сағынадин Гульназ Сағынадиновна – доктор философии (PhD), доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Saginadyn Gulnaz Sagynadinovna – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University.